

Кочулов Сергій Анатолійович,
наук.співроб. відділу наукового
реферування, інформаційної та
редакційно-видавничої роботи
ДНСГБ УААН
(м. Київ)

**ДО 100-РІЧЧЯ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ.
ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ КОМІСІЙ
ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ**

У статті розглядається діяльність комісій, створених за дорученням губернського земського зібрання, які проводили облік земель у Полтавській губернії.

В статье рассматривается деятельность комиссий, созданных по распоряжению губернского земского собрания, которые производили учет земель в Полтавской губернии.

The activity of commissions created at the direction of local (zemskiy) council, which made the account of the earth resources in Poltava region, is considered in the article.

Сучасний стан агропромислового виробництва зумовлює активізацію пошуку шляхів виходу з економічної кризи та розвитку підприємницької діяльності. Найважливішою метою економіки АПК є забезпечення його конкурентоспроможності політичних, соціальних, економічних завдань та забезпечення продовольчої безпеки країни. Державна політика в аграрній сфері повинна спрямовуватись на оптимізацію моделі трансформації економічних відносин суб'єктів господарювання. Світовий досвід засвідчує, що комплексно ефективнішими господарчими структурами є кооперативні, фермерські та спеціалізовані аграрні підприємства, які намагався запровадити П.А. Столипін через реформу.

Дослідженнями цієї новації займалися такі видатні вчені як В.Г. Тюкавін, Г.Г. Махов, П.Н. Зирянов та багато інших.

Метою даної роботи є висвітлення діяльності губернських комісій, які здійснювали облік земель у Полтавській губернії.

У період реформування АПК Надзвичайно актуальним є запозичення в минулому досвіду, але без цілісної державної програми і належної підтримки сподіватися на успіх чергового оновлення агро сфери марно.

В серпні 1906 року приймаються укази про збільшення земельного фонду, який знаходиться в селянському банку, за рахунок передачі йому надільних і казенних земель. 9 листопада 1906 року виходить Указ "Про доповнення деяких постанов діючого закону, що стосується селянського землеволодіння і землекористування", положення якого стали основним змістом столипінської реформи. Затверджена третьою Думою і Державною Радою. Як підкреслюють П.П.Панченко та В.А.Шмарчук у підручнику "Аграрна історія України": "Найголовніша умова – це вихід селян з общини і закріплення за ними землі у приватну власність, оскільки першопричиною недоліків у аграрному виробництві був общинний лад, який сковував ініціативу, заповзятливість, підприємливість та економічну свободу селян. Практика общинного господарювання показала, що його структура несумісна з економічним процесом через те, що зрівняльний характер розподілу результатів праці негативно впливає на психологію селянина-трудівника." [3]

Природно виникає необхідність більш-менш точного з'ясування поняття "надільні землі". Які, насправді, землі вважалися надільними? На підставі положення від 19 лютого 1864 року досить чітко дається поняття про надільні землі: надільні землі, це такі землі, що надані селянам Імперії і за які вони зобов'язані виконувати визначені повинності на користь уряду і поміщиків. [4]

Згідно указу від 9 листопада 1906 року визнавалися: загальна (общинна) власність на землю, надільна (сімейна) і особиста (індивідуальна). Перевага віддавалася індивідуальній власності, що трактувалася так: особистий власник владний розпоряджатися своєю землею, вимагати відводу окремих ділянок її до одного місця. Він міг прикупляти собі землю, закласти її в Селянському банку,

продати її. Указ не обмежував приватного власника від ризику та можливої втрати власності.

Надільною землею володіла селянська родина. Загальна власність не могла бути: відчужена особі іншого суспільного прошарку; закладена інакше, як у Селянський банк; продана за особисті борги; заповідана.

У 1906 році урядом було створено губернські і повітові землевпорядні комісії. До складу комісій залучалися на громадських засадах представники різних адміністративних органів, передбачалось також обрання до їхнього складу селян. Проте, як свідчать документи, в багатьох місцях селяни відмовлялись працювати у комісіях, вважаючи, що їх діяльність не матиме ефективних наслідків. Землевпорядні комісії були зобов'язані невідкладно почати роботу, де селянське безземелля було найбільш гострим та були великі запаси поміщицьких земель. Покладаючи великі надії на здійснення аграрних перетворень на комісії, урядом було виділено спеціальні кошти і встановлено досить високі посадові оклади керівникам комісій, що дало змогу долучити до цієї роботи висококваліфікованих працівників. [2]

На замовлення губернських земських зборів Полтавської губернії на всій її території протягом трьох років місцеве статистичне бюро проводило облік земель губернії. Робота велася в кожній місцевості, визначалося число власників і кількість землі, що належала їм; устанавлювалося, до якого розряду належить ця земля.

У самій роботі приймало участь 558 осіб, вся виконана робота обійшлась земству в 421 тисячу рублів. Метою цього обліку було, з одного боку, з'ясувати кількість і якість землі в кожного власника, для справедливого обкладання земськими і державними зборами, а з іншого, установити власників тих земель, що ухилялися від сплати податків. У результаті цієї роботи було виявлено близько 120 тисяч десятин землі, що була не оподаткована, причому 2620 десятин виявилися зовсім неврахованими межовими документами. Це дало можливість додатково отримувати земству 200-250 тисяч рублів на рік. [5]

Ця робота крім практичних результатів показала ще і зміни в еволюції сільського господарства, в першу чергу це стосується розподілу природних угідь, а також роботи людини над перетворенням земель, непридатних до ведення сільськогосподарських робіт у культурні угіддя. Побоювання, що внаслідок посиленої оранки гірських схилів, винищування лісів, а також неприйняття мір проти заболочування рік і розширення ярів приведе до збільшення земель, непридатних до ведення сільського господарства, виявилися марними. Хоча в деяких місцях земству, що стало на шлях меліорації, допомагала природа, висушуючи невеликі річки і болота. Залишається фактом, що площа боліт за ці роки зменшилася на 4,6 тисяч десятин, під водою знаходилося 47,4 тисяч десятин землі, а стало 42 тисячі десятини. Яри теж не розрослися, їх стало на 91 тисячу десятин менше. Неродючих та непридатних до сільського господарства земель, включаючи сюди і землі, що відійшли під будівництво залізниць, виявилось на 8,8 тисяч десятин менше.

Прагнення до розширення посівних площ призвело до зменшення лісових масивів і скорочення степових і лугових сінокосів. Але в той же час поруч зі скороченням родючих сінокісних угідь йшов процес розширення площі болотних сінокосів. Особливості діяльності людини позначилися також і в тому, що такі першорозрядні землі, як землі під посівами, а під садибами значно збільшилися. Всю картину змін видно з таблиці

УГІДДЯ	Число десятин за обліком (тис.)	Стало більше (+) менше (-) (тис.)	З 100 десятин землі придатної для землеробства	
			Було	Стало
Присадибні землі	263,2	+32,1	5,5	6
Плантації конопель	14	+14	0	0,5
Вигони	64,2	-65,8	3	1,5
Оранки	3270,6	+246,8	69	75

Степові та лугові сінокоси	297	-90,4	9	6,5
Болотні сінокоси	124,1	+6,7	3	3
Ліси та чагарники	263,2	-68,9	7,5	6
Болота	33,9	-14,8	1	0,5
Інші	39,7	-37,9	2	1

Результати зробленого обліку земель дали повну картину роздробленості земельної власності всередині господарств, охарактеризували розміри процесу дроблення земель і призвели до невтішних результатів. Генеральним межуванням уся земельна площа була зведена до 727459 земельних одиниць, під якими малося на увазі всяке володіння, обмежене землями інших власників. Після проведення обліку в населення виявилось вже 2149500 земельних одиниць. Таким чином раніше у земельній одиниці було 6,2 десятини, тепер 2,1 десятина, тобто роздробленість земельного володіння стала в три рази більшою.

Зробимо висновок, що здобуті завдяки обліку дані вказують на труднощі, які виникали в комісіях по землеустрою в Полтавській губернії та які кошти були затрачені при цьому. Зазначимо, що навіть великі затрати будуть непродуктивними, якщо не дбати про прискорення землевпорядних робіт.

Список використаної літератури

1. *Вергунов В.А., Коваленко Н.П., Сайко О.В.* Розвиток сільського господарства Полтавщини в період скасування кріпацтва / Під ред. В.А. Вергунова. — К.: Нора-прінт, 1998. — 144 с.
2. *Вергунов В.А.* та ін. Україна в умовах століпінської аграрної реформи / Вергунов В.А., Хижняк В.П., Кірпаль З.П., Кучер В.І., Коцур А.П. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2006. — 132 с.
3. *Панченко П.П., Шмарчук В.А.* Аграрна історія України. — К.: Тов. "Знання", КОО, 2000. — 342с.
4. *Бошко В.И.* Гражданская правоспособность крестьян в области землевладения. — К.: Тип. Университета св. Владимира, 1917. — 62 с.
5. *Рклицкий М.В.* Из прошлого и настоящего чернозёмной деревни: Экономические очерки, статьи и заметки. — Полтава: Изд. журн. "Хуторянин"; Эл. тип. И.Л. Фримберга, 1914. — 110 с.